

Μ. Γ. ΜΕΡΑΚΛΗΣ

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ Γ. ΠΟΛΙΤΗΣ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΕΧΕΙΑΣ

Συχνά συμβαίνει να έχουμε για πρόσωπα, που διακρίθηκαν κατά το παρελθόν στο χώρο της επιστήμης (αυτή μας ενδιαφέρει εδώ), μια γενική ή και φασματικήν εικόνα τους, με κύρια, αν όχι αποκλειστική αναφορά σε κάτι που ανακάλυψαν ή διατύπωσαν κι έγινε γνωστό και σε ευρύτερο κοινό, αλλά κατέληξε συχνά σε μια παραλλαγμένη ή και στρεβλωμένη μορφή εν σχέσει προς το αρχικό περιεχόμενό του.

Αυτό σκεπτόμουν προτιθέμενος να μιλήσω σ' εσάς, αγαπητοί φοιτητές και φοιτήτριες, για τον Νικόλαο Πολίτη, που εισηγήθηκε την ίδρυση της Λαογραφίας ως επιστήμης στην Ελλάδα, και για την έννοια, η οποία ταυτίστηκε με αυτόν: την έννοια της εθνικής – πολιτισμικής συνέχειας.

Είναι λοιπόν σκόπιμο ή και αναγκαίο να επιχειρεί κανείς να αποκαθιστά την οπωσδήποτε παραλλαγμένη εικόνα του προσώπου, καταθέτοντας έστω λίγα δείγματα από τον τρόπο που το πρόσωπο αυτό πραγματώσε τη ζωή του. Κι αυτό μπορεί τελικά ν' αποτελεί και μέτρο για να εκτιμηθεί, κατά πόσο η εικόνα του προσώπου, που έφτασε ως εμάς, είναι σύμφωνη με τις αρχές που εφάρμοσε στη ζωή του, κατά πόσο το αποδίδει αντικειμενικά.

Όπως έγραφα προλογίζοντας μια διδακτορική διατριβή, τυπωμένη και σε βιβλίο το 2007, που πραγματεύτηκε μια κρίσιμη περίοδο της ζωής του Πολίτη, αλλά με σημαντικές προεκτάσεις και στα πριν και στα μετά του βίου του, «για μια τόσο σημαντική προσωπικότητα του νεότερου ελληνισμού (...) δεν έχει γίνει μια ανάλογα σημαντική μελέτη». Πάντως η εν λόγω διατριβή, που εκπόνησε ο νέος φιλόλογος με λαογραφικά ενδιαφέροντα κύριος Δημήτριος Κατσαρής, αποτελεί πλέον μια σοβαρή συμβολή «στην καλύτερη, βαθύτερη γνώση του ανθρώπου, διανοουμένου, επιστήμονα Πολίτη». Επιβραβεύοντας και μ' αυτό τον τρόπο το έργο τούτο, το χρησιμοποιώ και ως βάση στην παρούσα ομιλία μου.

Ο κ. Κατσαρής ανέκυψε στη δεκαετία 1873-1883 (ο Πολίτης ήταν τότε 21-31 ετών)· μια δεκαετία με αλληπάλληλες εναλλαγές κυβερνήσεων χωρίς καμιά ουσιαστική εξέλιξη, εν εξαίρεσουμε τη συνεπέστερα ανανεωτική εμφάνιση του Χαρίλαου Τρικούπη.

Τα ντοκουμέντα, που μελέτησε με υποδειγματικήν υπομονή και προσοχή ο συγγραφέας (το αρχείο Πολίτη βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη), ανέδειξαν ένα νέον άνθρωπο, φοιτητήν ακόμα για ένα διάστημα, με «αρχικά ρηξικέλευθους έως κοινωνικότερα ριζοσπαστικούς οραματισμούς», όπως γράφω προλογικά, ώστε να πρωτοστατεί στην ανασύσταση, με δυναμικές κινητοποιήσεις, της Φοιτητικής Φάλαγγας (είχε για πρώτη φορά συσταθεί το 1862, με την έξωση του Όθωνα), να είναι ηγετικό μέλος των προοδευτικών κοινωνικών – πολιτικών συλλόγων «Ο Κοραής», «Ο Ρήγας»· στόχοι του δεύτερου είταν: «η συνεργασία και ομοσπονδποίηση των λαών της Ανατολής» – αυτό μας παραπέμπει και στην ίδρυση της «Δημοκρατικής Ανατολικής Ομοσπονδίας», όπου επίσης συμμετείχε, – «η στερέωση και προβολή εν δυνάμει των δημοκρατικών ιδεών, ο επανεξοπλισμός του έθνους και η απελευθέρωση των υπόδουλων εδαφών, η διοικητική αποκέντρωση». Στις ταραχές για την ανασύσταση της Φοιτητικής Φάλαγγας συνελήφθη και φυλακίστηκε και ο Πολίτης. Δημοκράτες δημοσιογράφοι, όπως ο Τιμολέων Φιλήμων, είχαν στηλιτεύσει το γεγονός. Γενικά ο Πολίτης βρίσκεται εκείνα τα χρόνια κοντά και συνεργάζεται με την πλειάδα των προοδευτικών διανοουμένων (ας μου επιτραπεί να πω: πολύ πιο άδολων, ανυστερόβουλων ιδεαλιστών από τους σημερινούς). Μορφές όπως του Παναγιώτη Πανά, του Ρόκκου Χοϊδά, του Γεωργίου Φιλάρετου, του Κλεάνθη Τριαντάφυλλου, του Βλάση Γαβριηλίδη, του Αριστείδη Οικονόμου σπανίζουν σήμερα. Με όλους αυτούς, και άλλους ακόμα, επικοινωνούσε ο Πολίτης· ο οποίος, ήδη στην παραπάνω δεκαετία, είχε διαγράψει μια τροχιά (που την κατεύγαζαν βαθιά ουμανιστικά και κοινωνικά αισθήματα, ανησυχίες, ιδέες, όπως αυτές αποκαλύπτονται για πρώτη φορά στην εργασία του κ. Κατσαρή).

Το 1884 θα διοριστεί ο Πολίτης τμηματάρχης της Μέσης Παιδείας. Και θα εισηγηθεί και θα πραγματοποιήσει, για πρώτη φορά, ευεργετικές για την εκπαίδευση και την παιδεία καινοτομίες, όπως η διδασκαλία των νέων Ελληνικών και στη Μέση Εκπαίδευση. Τον Ιανουάριο του 1888 ωστόσο παραιτείται οριστικά (δεν ήταν χωρίς κλυδωνισμούς η τετραετία εκείνη στο Υπουργείο), καθώς συνειδητοποιεί ότι οι παιδευτικές και παιδαγωγικές ιδέες που τον ενέπνεαν προσκόπτουν σε ανυπέρβλητες αντιδράσεις (τις ιδέες και σκέψεις αυτές είχε ήδη καταθέσει σε έκθεση που είχε συντάξει το 1883 ως έκτακτος επιθεωρητής των σχολείων της επαρχίας Βόλου).

Στρέφεται πια, με το αδιάπτωτο για μεγάλα έργα πάθος, στην πατρίδα, στο έθνος, – πάθος όχι ενός πατριδοκάπηλου ή έστω ενός χιμαιρικού ελληνοκεντρικού, αλλά του επιστήμονα που ό,τι έλεγε και υποστήριζε, επιδίωκε να το τεκμηριώνει με ασφάλεια. Όπως γράφει ο κ. Κατσαρής, «είταν φυσικό η φθειρόμενη ήδη πολιτική και κοινωνική γύρω πραγματικότητα να τροφοδοτεί την ψυχή του με ψυχικές και ιδεολογικές υπεραναπληρώσεις (...), που μεταμόρφωναν τα πάντα, νοηματοδοτούσαν και κατηύθυναν τη ζωή του σε μια διαρκή ευποία».

Θα έλεγα ότι επανέρχεται στην πνευματική δραστηριότητά του της εξαετίας από το 1865, όταν σε ηλικία 13 ετών (!), άρχιζε τη συγγραφική του δραστηριότητα ως το 1871, όταν βραβεύθηκε η εργασία του, «Μελέτη επί του βίου των νεωτέρων Ελλήνων. Α' Νεοελληνική Μυθολογία». Βέβαια επανέρχεται όχι μόνο κατά πολλά χρόνια ωριμότερος, αλλά έχοντας βιώσει έντονα αυτό το χρονικό διάστημα «γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις», όπως θα έλεγε ο ποιητής. Η πίστη του στο παρόν του λαού, αξεχώριστη από την πίστη του στην εθνική και λαϊκή παράδοση, είναι η αιτιολογημένη πίστη ενός επιστήμονα, και γι' αυτό αυστηρά κριτική στις υπερβολές που χαρακτήριζαν πολλούς ένθερμους υπερασπιστές της. Άλλωστε ήδη από την πρώτη φάση, όταν παιδί ακόμη και έφηβος έγραφε για να αντικρούσει την εκδοχή του Φαλλμεράιερ περί διακοπής της συνέχειας ανάμεσα στους αρχαίους και τους νεότερους Έλληνες, υποστήριζε: «... αλλά και όσοι των ημετέρων προσεπάθησαν να αναιρέσωσι τα υπό του Γερμανού ιστορικού γραφέντα, εκτός ολιγίστων εξαιρέσεων, παρεξετράπησαν εις ύβρεις κατ' αυτού και λοιδορίας, ήκιστα εμπρεπούσας εις επιστημονικάς συζητήσεις, εν κατώτερω λόγω τιθέμενοι δια πραγμάτων και βεβαίων ιστορικών γεγονότων και μαρτυριών απόδειξιν του αβασίμου της ταιαύτης εικοτολογίας». Πράγματι διαφοροποιείται «η εθνική ιδεολογία του Πολίτη από τα μονοδιάστατα εθνικιστικά σχήματα της εποχής», όπως τονίζει ο Κατσαρής.

Ο Φαλλμεράιερ είχε κάνει το λάθος να στηρίζει, κατά κύριο λόγο, τη διακοπή της εθνικής συνέχειας επάνω στη φυλετική θεωρία του αίματος. Είχε γίνει παροιμιώδης η φράση του, πως ούτε σταγόνα ελληνικού αίματος δεν τρέχει στις φλέβες των νέων Ελλήνων. Μια τέτοια όμως, μακρότατη συνέχεια αίματος, κατένεας εχέφρων ιστορικός ή και απλώς σκεπτόμενος άνθρωπος δεν μπορεί να την υποστηρίξει. Και δεν την υποστήριξε ποτέ κανένας σοβαρός μελετητής του ζητήματος της συνέχειας. Οι επιστήμονες Έλληνες, ιστορικοί, κλασικοί φιλόλογοι, λαογράφοι, γλωσσολόγοι μετέφεραν την αντίκρουσή τους εκεί που έπρεπε: στο πεδίο του πολιτισμού. Και στο πεδίο του πολιτισμού, με την ευρεία έννοιά του, υπάρχουν πράγματι πολλά δεδομένα συνέχειας: ακόμα και εξαιτίας της πολύ αργής, βραδύτατης εξέλιξης και ανάπτυξης των λαών έως τους αιώνες της βιομηχανικής ανάπτυξης, η οποία άλλωστε, όπως είναι γνωστό, δεν εμφανίστηκε συγχρόνως παντού. Η Ελλάδα, για επίσης γνωστούς ιστορικούς λόγους, υπήρξε από τις χώρες, όπου η βιομηχανική ανάπτυξη βράδυνε πολύ να παρουσιαστεί, όπως, βέβαια, και ο παρακλόυθος εξαστισμός, που τείνει να αποφιλώσει ριζωμένους βαθιά στο χρόνο τρόπους ζωής.

Όπως κι αν έχει το πράγμα, παρά το γεγονός, ότι αίματα διάφορων εθνών, λαών, φυλών αναμείχθηκαν με το αίμα του ελληνικού πληθυσμού στη διαδρομή των αιώνων, πώς μπορούμε να αρνηθούμε συνέχεια της γλώσσας; Συνήθως γίνεται αναφορά, όχι εσφαλμένα, στον εξαιρετικά μεγάλο αριθμό λέξεων που έρχονται και από αυτούς ακόμα τους αιώνες των ομηρικών επών. Αλλά υπάρχουν συνέ-

χειες και σε συνθετότερα φαινόμενα, γλωσσικών θα έλεγα, δομών. Όπως είναι η απεριόριστη δυνατότητα παραγωγής σύνθετων λέξεων, που παραμένει εντελώς αμετάβλητη στη διάρκεια των αιώνων και διαφοροποιεί τη γλώσσα μας από τις γλώσσες άλλων λαών· π.χ. τη γαλλική ή την αγγλική.

Αλλά υπάρχει και το φυσικό περιβάλλον, η γη, ίδια στους αιώνες, αναδεικνύομενη σε δύναμη που υπερβάλλει σε ενέργεια ζωής και σε βεβαιότητα ταυτότητας την ενέργεια του αίματος, στην ιστορία των λαών. Διαβάζω στους «Στοχασμούς» του Σολωμού για τους Ελεύθερους Πολιορκημένους: «Πραγματοποίησε τούτη την ιδέα· όλοι οι ανθρώπινοι δεσμοί, —πατρός, αδελφού, γυναικός,— ριζωμένοι εις τη γη, και με αυτούς ο ενθουσιασμός της δόξας· —τους αρπάζεται η γη, και τοιουτοτρόπως αναγκάζονται να ξεσκεπάσουν εις τα βάθη τους την αγιούσνη της ψυχής τους. Εις τον πάτο της εικόνας πάντα η Ελλάδα με το μέλλον της». Η γη αυτή, «πατρίς» και «μητρίς», πατέρας και μητέρα εκείνων που σ' αυτή γεννήθηκαν και την κατοικούν, συμβάλλει καθοριστικά, ώστε να διαμορφώνονται «ομότροπα ήθη», που τα τοποθετούσε ο Πολίτης πάνω και από τη γλώσσα, ακόμα και από τη θρησκεία. Όπως υποστήριζε στις παραδόσεις του στο Πανεπιστήμιο, «η ομοιότης της γλώσσης και της καταγωγής δεν δύνανται να είναι γνωρίσματα εθνικής συνειδήσεως». Ανέφερε τους Τουρκοκρήτες, οι οποίοι, «αν και όμαιμοι και ομόγλωσσοι προς ημάς, δεν έχουσι την αυτήν εθνικήν συνείδησιν. Και η ταυτότης της θρησκείας, συνέχιζε, δεν είναι γνώρισμα εθνικότητος». Αυτό που «χαρακτηρίζει την εθνικότητα είναι τα 'ομότροπα ήθη» (η κοινότης των ηθών). Προς την κοινότητα των ηθών συναφής είναι η κοινότης των πόθων και των παραδόσεων. Όταν έθνος έχη κοινότητα ηθών, πόθων και παραδόσεων δεν συγγείται προς άλλο, έστω και εάν είναι κεχωρισμένον πολιτικώς»· το τελευταίο έλεγε εν σχέσει προς τα αλύτρωτα ακόμα τότε τμήματα του ελληνικού χώρου: η εθνική ενότητα, ως υπέρτερη, εξασφάλιζε και τη συνείδηση της προγενέστερης πολιτικής ενότητος. Γι' αυτό συνέχιζε ως εξής: «Ωστε η συνείδησις της πολιτικής ενότητος υπήρχε τω ελληνισμώ από πολλού. Ότι και πρότερον υπήρχε, δεικνύουσιν αι κοιναί εορταί, αι δεικνύουσιν ότι από ιδρύσεως αυτών υπήρχε τελείως μεμορφωμένη η εθνική συνείδησις. Αλλ' ότε εμορφώθη η εθνική συνείδησις, —πότε αγνοούμεν,— φαίνεται ότι τα πολιτεύματα ήσαν ήδη εσχηματισμένα. Το έθνος όμως προϋπήρχε και πριν έχη εθνικήν συνείδησιν». Τη σειρά των συλλογισμών του αυτών στήριζε στο πολύ γνωστό χωρίο του ογδόου βιβλίου του Ηροδότου (VIII, 144).

Εύστοχα σχολιάζει και ο Κατσαρής: «Η προσέγγιση αυτή διαφοροποιείται εντελώς από ανάλογες ιδεολογικές ταξινομήσεις άλλων διανοητών του ελληνικού εθνισμού, οι οποίοι πρέσβευαν ότι το ομόγλωσσον και η κοινή καταγωγή αποτελούσαν συστατικούς άξονες της εθνότητος. Κατ' αυτόν (τον Πολίτη) η εθνική κοινότητα ξεπερνά κατά πολύ την τότε υπάρχουσα εδαφική κατάτμηση, καθώς μόνο τα "ομότροπα ήθη" και η ιστορική συλλογική μνήμη ισχύουν ως συστα-

τικοί άξονες. Η συνειδητή παράκαμψη των κριτηρίων του αίματος, της γλώσσας και της θρησκείας απομακρύνει τον Πολίτη από ρατσιστικού τύπου (αιματολογικές και άλλες) θεωρίες, αναδεικνύει μια πολύ προχωρημένη και προοδευτική σκέψη στην εποχή του».

Αλλά ο καλός διδάκτορας μαθητής μου προχώρησε και σε μιαν άλλη θεώρηση του εθνικού – πατριωτικού οράματος του Πολίτη. Αναγνωρίζοντας ο Πολίτης, πέρα από επιμέρους επιβιώσεις μικρότερης ή ευρύτερης σημασίας για την τεκμηρίωση της υπόθεσης της συνέχειας, μια συνεκτικότερη συντεταγμένη, όπως αυτή του φυσικού περιβάλλοντος και των διαμορφωμένων από αυτή καταρχήν κοινών ηθών, δηλαδή στοιχείων χαρακτηριστικών των ατόμων μιας ομάδας, σκεπτόταν ότι θα μπορούσε να μεταφέρει, να επανοικίσει στο ίδιο και αμετάβλητο αυτό φυσικό περιβάλλον στοιχεία του παρελθόντος που εκείνος αξιολογούσε πολύ υψηλά και είχαν μέσα στο χρόνο από υπέρτερες, ιστορικές συγκυρίες απολεσθεί: «Έτσι στο αρχετυπικό πολιτειακό όραμα του Πολίτη συνοικούν αρμονικά με όλα τα επόμενα ιδεολογικά πιστεύματα ορισμένα δόκιμα συστατικά στοιχεία του αρχαίου κόσμου, τα οποία θεωρούσε ως παραδειγματική πολιτική ύλη για τη διαρκώς μετασχηματιζόμενη νεοελληνική κοινωνία. Το αρρενωπό πρότυπο διαπαιδαγώγησης των αρχαίων εφήβων, η ένθερμη φιλοπατρία, η θεατρική αγωγή, η μουσική καλλιέργεια, η ρητορική εξάσκηση, η αθλητική γύμναση, η πνευματική άμιλλα, η φυσιολατρία, η καλλιέργεια της φιλοσοφίας, οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν μερικά μόνο από τα γνωρίσματα της αρχαίας ζωής, τα οποία πρόέκρινε ως άξια και ικανά να μεταφυτευθούν με τις αναγκαίες προσαρμογές στο νεοελληνικό κοινωνικό σώμα. Θα είταν πάντως λάθος να εκληφθεί η ιδέα αυτή ως δείγμα αχαλίνωτης πολιτικής φαντασίας. Ο πολιτικός ρεαλισμός, όσο και η μετέπειτα μόρφωσή του, κατέστησαν πιο πραγματιστικό τον οραματισμό του. Στη διάρκεια της πνευματικής οδοιπορίας του νέες ιδεολογικές επιρροές, ειδικά του “Κοραή” και του “Ρήγα”, αναμόχλευσαν τον εσώτερο κόσμο του και μορφοποίησαν νέα σχήματα, που του επέτρεψαν τη συμπόρευση στο τότε δημοκρατικό ρεύμα της Δ(ημοκρατικής) Α(νατολικής) Ο(μοσπονδίας). Παρόλα αυτά οι νεανικές πολιτικές του ιδέες τον συνοδεύουν ως το τέλος του βίου του. Πολλές μάλιστα απ’ αυτές επιχείρησε να τις μεταφέρει στο εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας, χώρο κατεξοχήν αρμόδιο για την καλλιέργεια των πολιτικών του οραμάτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1898, αναφερόμενος στο ωρολόγιο αναλυτικό πρόγραμμα των μαθημάτων, τόνιζε μεταξύ άλλων με έμφαση, ότι πρέπει να προστεθεί “η διδασκαλία μουσικής και γυμναστικής, ως ήτο το αρχαίον ελληνικόν σύστημα της διδασκαλίας, προς το οποίον πρέπει να τείνωμεν”».

Ακόμη και αν θελήσει κανείς να θεωρήσει ως χιμαιρική την επαναφορά στοιχείων της αρχαίας ζωής που έλειπαν από τη σύγχρονή του ζωή, μπορεί αυτό επιτέλους να εκληφθεί και ως μια έμμεση αναγνώριση εκ μέρους του Πολίτη της ύπαρξης πολλών ασυνεχειών μεταξύ αρχαίου και νεοελληνικού κόσμου! Επρό-

κειτο πάντως για ένα πλέγμα αξιών, που η επαναφορά τους, όσο και αν φαίνεται ουτοπική ή αδύνατη στο δικό μας προπάντων κόσμο, δεν θα είταν αναχρονιστική, αντίθετα θα απέβαινε ιδιαίτερα επωφελής. Υπάρχουν αξίες, που δεν τις υπερβαίνει εντελεχειακά η ζωή· στο βάθος τις εξορίζει, τις εκδιώκει, χωρίς αυτές να έχουν κανονικά πεθάνει.

Αγαπητοί Φοιτητές και Φοιτήτριες,

Ένας οπωσδήποτε θεωρός της νεοελληνικής ζωής και ιστορίας μπορεί να σκεφθεί στην περίπτωση του Νικολάου Πολίτη, ότι συμβολίζεται μ' αυτόν η εσωτερική περιπέτεια ορισμένων προσώπων, που πίστεψαν με πάθος και ανάλογα τέλησαν να συμβάλουν στο να γίνει ο κόσμος καλύτερος. Αλλά βαθμηδόν, προσκρούοντας σε ανυπέρβλητα εμπόδια που έστηναν και στήνουν παντοδύναμα συμφέροντα και ιδιοτέλειες, συμβιβάστηκαν με τη σκέψη και την απόφαση να περιορισθούν στην αγάπη του τόπου, της πατρίδας τους.

Υπάρχει και άλλη μια αντίδραση του απογοητευμένου ατόμου: να προχωρήσει σε μίαν ενδοστρέφεια, σώζοντας, τουλάχιστον, τη δική του εσωτερική ισορροπία. Ο Πολίτης, τότε, δεν το έκανε αυτό. Είχε την ψυχική δύναμη να εμμένει στο πάθος του για τα δικά μας κοινά, τα ελληνικά, σαν να είχε υπόψη του (γιατί όχι;) την παραίνηση του Σολωμού προς εαυτόν (ευτυχώς οι νεωτεριστές δεν έχουν ακόμα, όσο γνωρίζω, προσάψει τη μομφή του εθνικιστή στον ποιητή): «Κλείσε μέσα στην ψυχή σου την Ελλάδα, και θα αισθανθείς μέσα σου να λαχταρίζει κάθε είδους μεγαλείου».

Κατόρθωσε έτσι ο Πολίτης να ανυψώσει το φρόνημα πολλών, μεταξύ άλλων και των λογοτεχνών της γενιάς του· «Σε σμίξαμε σα νεώτεροι αδελφοί, / μάγος, προφήτης, οδηγός μας», ομολογεί ένας ποιητής της Γενιάς του 1880. Έχει δίκαιο ο κ. Κατσαρής, όταν λέει, ότι «από τη δεκαετία του 1880 είναι ένας από τους ελάχιστους Έλληνες που επιχείρησε τη δημιουργία ελληνικής θεωρίας του πολιτισμού». Χωρίς να βγει ποτέ από τα όρια του ρεαλισμού και της λογικής. «Ο πατριωτισμός, που εκπροσωπεί ο Πολίτης, γράφει σε άλλο σημείο ο Κατσαρής, αποσκοπεί στον πολιτικό και κοινωνικό εκσυγχρονισμό της χώρας, επιδιώκει τη συστηματική στρατιωτική προετοιμασία, λαμβάνει υπόψη του τους διεθνείς συσχετισμούς. Ευρισκόμενος ο Πολίτης ανάμεσα στη Σκύλλα του αρχαϊόπληκτου ιδανισμού και τη Χάρυβδη του υπερφίαλου εθνικισμού, είταν φυσικό να γίνεται αντικείμενο χλεύης από εκπροσώπους και των δύο ρευμάτων». Ο Γιάννης Αποστολάκης, ο καθηγητής της νεοελληνικής λογοτεχνίας και φιλολογίας, που τάρaxε τα ήσυχα νερά της πνευματικής ζωής με τις ακραίες και προκλητικές εν πολλοίς θέσεις του (αποθέωνε το Σολωμό, κατακρήμνιζε τον Κάλβο, αποθέωνε το δημοτικό τραγούδι, θέλησε να ευτελίσει ποιητικά ολότελα τον Παλαμά) είναι ο μόνος που είχε γράψει εκτενέστερα για τον Πολίτη (στο βιβλίο του για τα

δημοτικά τραγούδια) ένα κείμενο αντιφατικό, με καίριες παρατηρήσεις για τον εσωτερικόν άνθρωπο κατεξοχήν, αλλά («και με παρατηρήσεις σαθρά τεκμηριωμένες και προκαταλήψεις»), όπως σημειώνω στον πρόλογό μου· κι αυτό γιατί είχε φτάσει ο Αποστολάκης σ' ένα γλωσσικό μανιχαϊσμό, θεωρώντας τη δημοτική, —μάλιστα του ψυχαρικού τύπου,— ως την αποκλειστική εθνική αλλά και καλλιτεχνική και ουσιαστική έκφραση, την καθαρεύουσα, κάθε είδους καθαρεύουσα, «απόδειξη έλλειψης καλλιτεχνικού αισθήματος και, περίπου, νεκρόφιλης αφοσίωσης στην ελληνική αρχαιότητα». Εντούτοις, όπως είπα, διατύπωσε και καίριες εκτιμήσεις του ανθρώπου Πολίτη, όπως αυτή: «Η ψεύτικη (...) αντίληψη του κόσμου δεν ευχαριστούσε τον Πολίτη· του φαινότανε σα να θόλωνε τη ζωή του, που αυτός προσπαθούσε να την κρατήσει όσο μπορούσε καθαρή, έτσι που να μην αφήνουν λόγια του και πράξεις του με το νόημά τους καμιάν αμφιβολία στον άνθρωπο (...). Ο Πολίτης δεν είτανε άνθρωπος της επιτυχίας· ό,τι γύρευε στη ζωή του, είτανε να είναι πάντα σύμφωνος με τον εαυτό του».

Θα τελειώσω μ' ένα ακόμα παράθεμα από τον Αποστολάκη, αναφερόμενο στις σχέσεις του με τους φοιτητές του· κάτι το οποίο, φαντάζομαι, θα ενδιαφέρει ιδιαίτερα και εσάς: «Μόνο ο Πολίτης έδειχνε πως καταφρονούσε τις ξερές γνώσεις στο φοιτητή και γύρευε με κάθε τρόπο να μπάσει το νιο μέσα στην ενέργεια και στη ζωή της επιστήμης. Όλη του η προσπάθεια εκεί πήγαινε. Για κείνο και η φροντίδα του για τη βιβλιογραφία σε κάθε ζήτημα. Μπάζοντας το φοιτητή μέσα στην επιστημονική συζήτηση, νόμιζε πως έτσι θα μπορούσε να γεννήσει προβλήματα στην ψυχή του νέου και να τον βοηθήσει σιγά σιγά να φτάσει σε πνευματική λευτεριά και αυτενέργεια. Αυτός πρώτος στα φροντιστήριά του δοκίμασε να κόψει την έξυπνη προχειρολογία και την εύκολη απομνημόνευση του φοιτητή δίνοντάς του ξένων και δικών μας επιστημόνων μελέτες ν' αναλύσει και να εξετάσει· έλπιζε μ' αυτό τον τρόπο ο Πολίτης να βοηθήσει το νιο να παίρνει συνολικά ιδέα για ένα ζήτημα μαζί όμως και να έχει το θάρρος και την τόλμη να κρίνει.

»Το σπουδαιότερο όμως είτανε πως ο ίδιος ζωντάνευε το ιδανικό, που πάσχιζε να το ξυπνήσει και στις ψυχές των άλλων· κι αυτό, γιατί ο ίδιος πάντα αγωνιζότανε ν' ανέβει ολοένα και ψηλότερα και στην προσπάθειά του αυτή ζήτούσε με κάθε τρόπο να πάρει και το φοιτητή μαζί του».

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Δημήτρης Θ. Κατσαρής, *Η κοινωνική και πολιτική δράση του Νικολάου Γ. Πολίτη κατά τη δεκαετία 1873-1883*, Παρατηρητής της Θράκης, Κομοτηνή 2007.

Γιάννης Μ. Αποστολάκης, *Τα δημοτικά τραγούδια. Α. Οι συλλογές*, Αθήνα 1929.

Μ. Γ. Μερακλής, *Θέματα Λαογραφίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999.

Μ. Γ. Μερακλής, *Η Συνηγορία της Λαογραφίας*, Ίδρυμα Αγγελική Χατζημιχάλη, Αθήνα 2004.